

УДК 94(477.8)“1944/1950”

Андрій Киданюк**КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛА КРИЗЬ ПРИЗМУ МЕНТАЛІТЕТУ ЖИТЕЛІВ КРАЮ (1944–1950 РР.)**

У статті досліджено вплив менталітету західноукраїнського селянства на колективізацію краю.

Ключові слова: колективізація, радянська, менталітет, західноукраїнське село

Успішна економічна політика є запорукою зростання добробуту та зміцнення держави. Виходячи з потреби прогнозування галузевого розвитку, можливих кризових явищ і пошуку шляхів їх подолання, набувають актуальності наукові дослідження соціально-економічних процесів у їх історичному зрізі. Обґрунтування потенційних нововведень у господарстві посилює значення наукових студій на міжпредметному рівні, зокрема, з урахуванням світогляду, ціннісних орієнтирів та ментальності населення. Тому, ми поставили за мету проаналізувати входження західноукраїнських земель у нову соціально-економічну модель господарювання в 1944–1950 рр. кризь призму особливостей менталітету селян краю.

Історіографія проблематики акумулює різносторонність методологічних підходів. В умовах марксистсько-ленінської ідеології науковці акцентували увагу на позитивах колективізації села. У науковому доробку радянської історичної школи виділяються дослідження М. Івасюти [2], В. Масловського [6], Й. Черниша [10] та ін. Спробу об'єктивної оцінки колективного господарювання у західних областях України на основі нового бачення історичного процесу зробили сучасні науковці, серед яких П. Когут [3], О. Малярчук [5], М. Сеньків [8] та ін. На початку XXI ст. в українській історіографії поглиблюється процес переосмислення уявлень про радянське суспільство та механізми його функціонування, про місце людини в ньому. Такий підхід не обмежується пізнавальними або оціночними категоріями, а враховує широкі культурні параметри, що включають ідеологічні, економічні, соціальні та індивідуальні фактори поведінки, а також мову, колективну пам'ять та менталітет.

Західна Україна зазнала колосальних матеріальних, фізичних та духовних втрат у ході Другої світової війни. Новоприбула радянська влада, усвідомлюючи кризові явища, розробила цілий комплекс заходів для якнайшвидшого входження краю у колгоспну систему господарювання. Впродовж 1944–1946 рр. було прийнято ряд постанов

Раднаркому УРСР та ЦК КП(б)У, що мали не меті відновити і зміцнити органи влади й створити соціально-економічні передумови здійснення колективізації. Відкидаючи менталітет селянства як специфічного соціуму, більшовицький режим робив акцент на колективній власності, вбачаючи в ній основу соціально-економічного зростання продуктивності праці. Зауважимо, що проголошення суспільної власності носило декларативний характер, оскільки держава повністю контролювала усі сфери діяльності колективних господарств. Такий підхід суперечив індивідуалізму селянства краю, що зумовило на неприйняття принципів нової моделі сільськогосподарської політики.

Наділення безземельних селян землею, сприяння створенню супрягів, механізація сільського господарства, введення земельних громад, як особливої форми виробничої кооперації не викликали у селян бажання вступати до колгоспів. Процес утворення колективних господарств відбувався повільно. Згідно статистичних даних, до кінця 1944 р. було створено лише 24 колгоспи, станом на 20 квітня 1945 р. – 98, а в березні 1946 р. – 158 [5, с. 237]. Закладені на підсвідомому рівні повага до власності та консерватизм у методах ведення господарства вплинули й на кількісний склад утворених колгоспів. Так, в 1946 р. у колгоспі с. Трибухівці Бучацького району Тернопільської області було 34 члени [1, арк. 30], а в колгоспі с. Вікторівка Козівського району Тернопільської області всього 20 [1, арк. 49].

Низький рівень зацікавленості у колективній системі господарювання зумовлювався різними факторами, зокрема й невідповідністю форм та методів колективізації способу мислення західноукраїнського селянства. На думку фахівців, у повоєнний період були визначальними для менталітету населення краю такі риси як працелюбність, індивідуалізм, вміння господарювати, повага до власності, консерватизм до обумовлених часом змін національно-етнічних цінностей, а також активні прояви національних почуттів, патріотизму і релігійності [9]. Несучи у собі відбиток логічно неосмислених історичних традицій, успадкованих від попередніх поколінь, стилів та типів поведінки, рис національного характеру, світогляду, менталітет західноукраїнського селянства не сприймав соціалістичних цінностей радянської влади. З думками про працю на власних наділах західноукраїнські селяни пов'язували надії на покращення економічного становища, тому були проти змін, що загрожували усталеному способу життєдіяльності, передусім звичним формам господарювання та традиційним соціально-економічним зв'язкам.

Одним з наслідків впливу менталітету селян Західної України на процес колективізації було зростання опору та активізація діяльності формувань ОУН і УПА. Високий рівень національної свідомості, з одного боку, та посилення тиску під час організації колгоспів і пов'язані з цим зловживання та беззаконня – з іншого, підштовхували частину селян до вступу в лави повстанців. Впродовж 1946–1947 рр. останніми було проведено близько 4 тис. заходів спрямованих проти соціалістичних перетворень в західноукраїнському селі [7, с. 375]. Це, безперечно, стримувало проведення примусової колективізації, проте завдавало страждань багатьом людям, котрі ставали жертвами протиборства.

Негативізм по відношенню до колективізації посилювався й у зв'язку з наступом тоталітаризму на Українську греко-католицьку церкву, адже вона була домінуючою в регіоні, мала значний вплив на населення, яке відзначалося високою релігійністю, та стояла на позиціях української державності. Партійне керівництво не могло миритися з таким впливом і розцінювало діяльність УГКЦ як “антирадянську пропаганду буржуазно-націоналістичної і католицької ідеології” [11, с. 212]. Це стало серйозним поштовхом до обмеження діяльності УГКЦ та створення ініціативної групи по “возз'єднанню” з Російською православною церквою, що зрештою призвело до ліквідації УГКЦ у 1946 р. [12, арк. 13–14]. Ліквідація УГКЦ була складовою частиною плану радянської західноукраїнських земель. Цим заходом нова влада намагалась підірвати ще й духовну опору збройної боротьби ОУН, УПА.

Радянська влада не могла на прикладі продемонструвати переваги колгоспного ладу. Західноукраїнські селяни від близьких родичів, друзів та знайомих вже чули про колгоспну систему, яка вже довгий час існувала в інших областях України, методи колективізації українського села 20–30-х рр. ХХ ст., сумні наслідки Голодомору 1932–1933 рр. та голоду, що розпочався в центральних та південних районах країни у 1946 р. Внаслідок голоду надзвичайно багато мешканців східних областей їхали до Західної України з надією купити або обміняти речі на хліб, крупи, картоплю тощо. Тамтешні колгоспники наймалися на тимчасову роботу або осідали назавжди. Тільки весною 1946 р. до Львівської області приїхало 3672 особи. Переселенці розповідали про голод, жахливий матеріальний стан селян, нестачу житла тощо [13, с. 342], ставши наочним прикладом “переваг” колгоспного життя. Натомість, уряд використав широкий спектр репресивно-каральних заходів, що стали підтвердженням

насиленницького вирішення суспільних проблем і нівелювання особистості в радянському соціумі [14, арк. 7, 15].

Незважаючи на протидію з боку населення, радянська влада до закінчення четвертої п'ятирічки колективізувала більше 90 % усіх селянських господарств досліджуваного регіону. Запропонована система колективного господарювання, безперечно мала певні позитиви, проте сама її суть, а також насильницькі способи її впровадження, суперечили менталітету сільських жителів краю. Недоліки, що мали місце у діяльності колгоспів, не можна виправдовувати тільки післявоєнною розрухою в усіх сферах життя. Економічна модель запроваджених колективних господарств дає підстави говорити про те, що відсутність чіткої мотивації праці стало однією з основних причин несприйняття селянами краю колективної форми господарювання. Це стало однією з причин того, що до кінця четвертої п'ятирічки не вдалося досягнути довоєнних показників урожайності зернових культур, не було повністю відновлено поголів'я корів, свиней, коней, овець, відставало від довоєнного рівня виробництво основних продуктів тваринництва, не виконувалися повністю плани хлібоздачі, посіву, наявність сільськогосподарських машин не забезпечувала зростаючих потреб колгоспів в техніці.

Таким чином, одним з важливих факторів впливу на процес колективізації у Західній Україні у 1944–1950 рр. був менталітет сільського населення краю. Працелюбність, індивідуалізм, вміння господарювати, повага до власності, консерватизм цінностей, висока національна свідомість та релігійність зумовлювали негативізм у відношенні до радянської влади та неприйняття насаджуваних нею форм і методів господарювання. Наслідком цього стали повільні темпи утворення колгоспів, низька активність селян при вступі до таких господарств, різні форми протестів проти колективної власності. Апогеєм невдоволення західноукраїнського селянства став перехід в українське підпілля та поповнення збройних формувань ОУН, УПА.

Список використаних джерел

1. *ДАТО.* – Ф. 2. Тернопольское областное управление сельского хозяйства – Оп. 2. – Спр. 52. Материалы областного совещания специалистов сельского хозяйства в 1946 году. – 139 арк.
2. *Івасюта М. К.* Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР / Івасюта Михайло Кирилович. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 316 с.
3. *Козут П.* До питання про запровадження компартійної основи суспільних відносин у західноукраїнському селі (1944–1947 рр.) /

- Когут Петро Володимирович ; Львів. філ. УАДУ при Президентові України // Актуальні проблеми державного управління : [зб. наук. праць / за заг. ред. Чемериса А. О., Ліпенцева А. В.]. – Львів : ЛФ УАДУ, 1999. – Вип.1. – С. 202–214.
4. *Когут П. В.* Колективізація в західноукраїнському селі / Когут Петро Володимирович ; Львів. філ. УАДУ при Президентові України. – Л. : Логос, 2000. – 80 с.
5. *Малярчук О. М.* Аграрна політика партійно-радянської влади (1944–1964 рр., західні землі України): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Малярчук Олег Михайлович ; Терноп. акад. народного госп-ва. – Тернопіль, 2005. – 247 с.
6. *Масловский В. И.* В борьбе с врагами социализма. Очерки истории классовой борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины. 1939–1950. / Масловский Виталий Иванович. – Львов : Изд-во при Львов. ун-те, 1984. – 188 с.
7. *Сеньків М.* Опір ОУН і УПА колективізації західноукраїнського села, 1944–1952 рр. / Михайло Сеньків ; Ін-т історії НАН України // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки [міжвід. зб. наук. праць]. – К., 2004. – Вип. 12. – С. 371–379.
8. *Сеньків М.В.* Західноукраїнське село : насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. / Сеньків Михайло Васильович – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 292 с.
9. *Смітюх Г. Є., Стрілецький В. В.* Україна сакральна. Український менталітет / Смітюх Г. Є., Стрілецький В. В. // <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/smitstr/06.html>
10. *Черниш Й. Д.* Комуністична партія України – організатор соціалістичних перетворень на селі в західних областях УРСР (1939–1958 рр.) / Черниш Й. Д. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1963. – 267 с.
11. *Когут П.* Протистояння української державницької та радянської тоталітарної ідей у західноукраїнському селі в перші післявоєнні роки / Петро Когут // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць Львівського філіалу Української академії державного управління при Президентові України. – 1999. – Вип. 2. – С. 208–213.
12. *ДАЛО.* – Ф. Р-1332. Уполномоченый совета по делам религии при СМ СССР по Львовской области. – Оп. 1. – Спр. 3. Дело об объединении униатской церкви с православной. – 38 арк.
13. *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)* У 2-х книгах, 3-х частинах. Кн. 1, ч. 1–2 / Відп. ред. В. М. Даниленко. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. – 351 с.

14. ЦДАГО України. – Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України. – Оп. 23. – Спр. 3645. Огляд справ про порушення радянської законності військовослужбовцями військ МВС в західних областях УРСР. – 24 арк.

Andriy Kydanyuk

**COLLECTIVIZATION OF THE WESTERN UKRAINIAN
VILLAGE THROUGH THE PRISM OF THE MENTALITY OF
THE INHABITANTS OF THE REGION (1944-1950)**

In the article investigated the influence of the mentality of the Western Ukrainian peasantry on the collectivization of the region

Keywords: collectivization, sovietization, mentality, the Western Ukrainian village.